

TÓTHPÁL SAROLTA KRISZTINA

Rác Ildikó Mária: *A lét és a szerelem szentsége*

Ivan Bunyin művészi vilásképe. L'Harmattan, Budapest, 2020., 373 oldal

Rác Ildikó Mária *A lét és a szerelem szentsége* című munkája hiánypótló a magyarországi Bunyin-kutatás területén, ugyanis magyar nyelvű monográfia még nem született Bunyin életművéről. A szerző átfogóan és egyúttal alaposan mutatja be Bunyint úgy, hogy műveit más orosz írók munkásságával és azok Bunyinra való hatásával veti egybe. A kötetet a szerzőnek Han Anna habilitált egyetemi docenssel való együttműködése (vö. 9¹), valamint a keleti vallásfilozófiák és a taoizmus alapos megismerése inspirálta.

A könyv címe egyrészt magában foglalja Bunyin kisregényének magyar címét (*A szerelem szentsége*), másrészt kijelöli a szerző által követett kutatási irányvonalat, ugyanis, ahogyan az *Előszó*ban fogalmaz, „a lét értelmét kutatja olyan látszólag egymástól távol eső területeken, mint a tolsztojánizmus, az ortodox kereszténység, a keleti bölcelet, a szerelem és az alkotás” (uo.). Rác Ildikó Mária hozzáteszi, hogy elemzése multidiszciplináris jellegének megválasztásához jelentősen hozzájárult Bunyin szinkretikus létszemlélete. Ebből kifolyólag az általa követett vizsgálati módszer tematikus, és nem kronologikus megközelítésből mutatja be a szövegeket. Bunyin életrajza elemeinek és a történelmi háttérének ismertetése a minimálisra korlátozódik. Mindez elegendő ahhoz, hogy az olvasó el tudja helyezni az említett műveket a szerző életművében, és érzékelje azt, hogy életének egyes eseményei és az akkori történelmi és politikai viszonyok milyen hatással bírtak alkotásaira.

Rác Ildikó Mária kötete mind szakmabelieknek, mind pedig a laikus olvasóknak igen hasznos forrásnak bizonyulhat. A könyv olvasmányos, mégis megtartja tudományos jellegét, illusztrációi révén pedig nagyon szemléletes, a felhasznált képek szorosan kapcsolódnak az adott fejezethez. A kötet nagy erénye abban is rejlik, hogy a műelemzéseket konkrét szövegrészletekkel támasztja alá általában magyarul, amennyiben szükséges, orosz nyelven is. A választott tipográfia szintén kiemelendő, ugyanis ez is élvezetesebbé teszi az olvasást (pl. jól megválasztott

betűméret és elegendő sorköz). A szerző a nem szakavatott olvasókat szem előtt tartva figyelt arra, hogy olyan fogalmak, személyek neve, illetve azok a kifejezések, amelyek esetleg ismeretlenek a nem szakmabeliek előtt, lábjegyzetekben részletes magyarázatot kapjanak.

A kötet öt részből áll. Az első rész a Bunyin életművét érő turgenyevi és csehovi hatásokkal, az alkotásait jellemző bináris oppozíciókkal foglalkozik. Ebben a részben hangsúlyos szerepet kapnak az író életrajzának elemei is a Nobel-díj elnyerésével kapcsolatban. A második rész a keleti vallásfilozófiák fontosságát elemzi Bunyin munkásságában, itt kiemelt szerepet kap Lev Tolsztoj munkásságának jelentősége egyes Bunyin-művekben. A harmadik rész bizonyos kultúrafilozófiai és archetipikus vetületeket érint. A negyedik és az ötödik rész konkrét műelemzéseket mutat be: *A szerelem szentsége* és *az Arszenyev élete* című műveket veti részletes vizsgálat alá.

Az első rész, amelynek címe *A klasszikus orosz prózai hagyomány átörökítése*, azal indít, hogy a turgenyevi hatásokat tárja fel Bunyin bizonyos műveiben. Rác Ildikó Mária rámutat a szerző naplóbejegyzése alapján arra, hogy „Turgenyevre példaadó mentorként tekint, mégis nyomatékosan cáfolja elődje hatását művészetére” (17). Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy az irodalomkritika Bunyin elbeszéléseit a képi kifejezőeszközök, műveik motivikus, lélektani és hangulati hasonlóságuk miatt rokonítja Turgenyevvel. Ám a két szerző egymástól való eltérése többek között abból is kiviláglik, hogy Bunyin másképpen gondolkodik a nemességről (lásd pl. az *Antonovka-alma* című novellát). E fejezet arra is hangsúlyt fektet, miképpen távoldott el Bunyin a csehovi tradíciótól. Értesülünk a Bunyin és Csehov között született szoros barátságról, melyet az is alátámaszt, hogy Bunyin Csehovnak küldte el véleményezésre elbeszéléseit. Rác Ildikó Mária ezt a kapcsolatot kitűnően szemlélteti Bunyin *Csehovról* című könyvéből vett idézetekkel. A szakirodalom rámutat a két szerző egybevetésének kettős céljára, amely egyrészt a művek eszmei-filozófiai, tematikai, kompozicionális és stilisztikai hasonlóságainak meghatározásában áll, másrészt azoknak a különbségeknek a kimutatásában, amelyek az alkotók létszemléletében és az írásaikban érvényesülő művészi ábrázolásmódban tárhatók fel. Képet kapunk arról is, hogy Bunyin a kisepikai forma alkalmazásában mennyiben követi a csehovi utat, amelyet a könyv szerzője O. Szlivickaja írásán keresztül mutat be. Bunyin és Csehov egymáshoz való viszonyának megértéséhez szorosan kapcsolódik a természetfelfogásukban rejlő hasonlóságok és különbségek értelmezése, s mindezeket jól szemléltetik a két szerző életművéből hozott példák. A monográfia hangsúlyt fektet a bináris oppozíciók tárgyalására a természet–kultúra és a Kelet–Nyugat szembeállításon keresztül. Az első rész Bunyin életrajzának egy kiemelkedő eseményével zárul, amikor is odaítélték neki a Nobel-díjat. Az átadási ünnepségről az olvasó fotót is talál a fejezetben.

A monográfia második része *A filozófiai eszmerendszerek találkozása* címet viseli. Tudvalévő, hogy Bunyin filozófiai és poétikai világlképére nagy hatást gya-

¹ Az idézetek után zárójelben a lapszámok állnak: Rác Ildikó Mária: *A lét és a szerelem szentsége*.

korolt a szerző Kelet iránti vonzalma, ezen belül is a buddhizmus. Mindemellett az író alkotásaiban tükröződik a judaizmus, zoroasztrianizmus, szúfizmus, óskereszténység, hinduizmus értékrendszerének integrálása. Prózaí műveiben pedig megkülönböztetésre kerül az arab-muzulmán, az ószövegségi és a buddhista Kelet, s belőlük kiviláglik Bunyin Keleten tett utazásainak hatása is (pl. az 1903-as törökországi út és az 1907-es arab Keletre történő utazások inspirációul szolgáltak az „arab ciklus” költeményeinek megírásához) (vö. 71). A buddhista tematika pedig az író 1911-es ceyloni útja után teljeseedik ki (pl. *Testvérek, Csang álmai, A szkarabeusok* stb.). Rácz Ildikó Mária az ezen utazásokon szerzett élményeket szemléletessé teszi Bunyin naplójából választott idézetekkel és az utak hangulatát megidéző illusztrációkkal. A következő fejezet Bunyinnak a Tolsztoj munkásságához való vonzódásáról szól. Az intertextualitás módszerének segítségével úgy értelmezhetők egyes metaszövegek, amelyeket Bunyin személyes beszámolóí, Tolsztoj-művekből és Tolsztoj naplóiból vett idézetek stb. alkotnak, hogy azok egysége nem sérül. Rácz Ildikó Mária számos művet sorakoztat fel e tolsztoji hatások bemutatására, amelynek egyik legszembetűnőbb példája Bunyin *Tolsztoj megszabadulása* című könyve. Ebben ötvöződnek Tolsztoj életrajzának elemei és irodalmi szövegek, de emellett, hogy ezeket Rácz Ildikó Mária feltárja, magának Bunyinnak a világnézete is értelmezésre kerül. Thomas Mann megállapítása értelmében *A San Franciscó-i úr* és Tolsztoj *Ivan Iljics halála* című elbeszélése a morális értékek síkján számos hasonlóságot mutat, írja a könyv szerzője (vö. 122).

A harmadik rész (*A szerelem nyelvtanától a szerelem szentségéig*) három részből áll, s a bunyini szerelemértelmezés kérdéskörét tárgyalja, amelyet a monográfia a kultúrafilozófia és az archetípusok felől közelít meg. Megállapítja, hogy „Bunyin műveiben a szerelem akarattól független, sorsszerű élményként kerül ábrázolásra, az emberre váratlanul rátörő óseróként, amely uralja és alakítja a sorsokat, boldogtalanságot vagy tragédiát hoz maga után” (136). Bunyin elbeszéléseit egyrészt jellemzi a beteljesületlen szerelem (lásd *Sötét faszor* című novellaciklus), vagy az, hogy a hősök későn vagy egyáltalán nem ismerik fel a szerelmet (lásd *Ruszja, Antigone*). Emellett a fejezet alapos áttekintést nyújt a 20. századi orosz szerelemfilozófiáról, különös tekintettel annak előzményeire Vlagyimir Szolovjovnál. Bunyin esetében hangsúlyossá válnak „[a]z Örök Asszonyi ideájává nemesült” (147) nőalakok, akik vágyott és elérhetetlen eszményképpé válnak. A „feme fatale” viszont nem az égi szerelem megtestesítője, *A szerelem szentségének* főhőse azt csak belelátja. Mityát az viszi az öngyilkosság felé, hogy rájön arra, hogy nem létezik a képzeletében élő „égi Kátya”. A bunyini szerelemfilozófia új irányokat nyit meg (pl. dualisztikus látásmód, élet–halál kérdésköre stb.). Számos elbeszélés rövid összefoglalásán (tér-idő szerkezet sajátosságain, a lírai hangvétel elemzésén) keresztül értesülünk arról, hogy *A szerelem szentsége* című kisregénynek mik voltak az előképei. Rácz Ildikó Mária rámutat a szakirodalomban eddig kevésbé tárgyalt kérdéskörre, miszerint *A szerelem szentsége*, a *Napszúrás* és a *Jela-*

gin zászlós ügye című elbeszélések hősei cselekedeteinek motivációját a tudatalatti szférája határozza meg.

A könyv negyedik része (*A szerelem mint létértelmezés*) arra épül, hogy bemutassa, milyen változásokon ment keresztül Bunyin szerelmi prózája. Ennek alátámasztására a szerző *A szerelem szentsége* című kisregény strukturális értelmezését tűzi ki célul. Az elemzés a mű jelentésszerkezetének vizsgálatával indul, mely által kiviláglik, hogy a kisregény a Mitya felfelé és lefelé ívelő életszakaszain alapuló bináris oppozícióra épül. Lényeges szerepet tölt be számos intertextus alkalmazása is (pl. Goethe: *Werther szerelme és halála*, Heine *Az Azra* című költeménye, Turgenyev-idézetek stb.). Mitya tragédiájának lélektani motivációit Rácz Ildikó Mária „[...] a kisregény szüzsé-szerkezete és a korbabeli mélylélektan tudományos tézisei között fennálló szembetűnő párhuzamok alapján [...]” (193) világítja meg (lásd Bak Róbert). A lélektani folyamatokat aláhúzzák az impresszionista tájleírások. *A szerelem szentségében* és más elbeszélésekben a hősök igyekeznek elkerülni a valóságos élettel való találkozást, s így szeretnének célt és értelmet adni létezésüknek: cselekedeteiket a szóban forgó fejezet elhárító mechanizmusoknak nevezi (Freud elmélete alapján). A tudattalan vizsgálatával kapcsolatban előtérbe kerül a freudi pszichoanalízis, és annak bemutatása, hogy az miképpen vált ismertté Oroszországban. Bunyin számos hőséről elmondható, hogy cselekedeteik irracionális, ösztönös impulzusokon alapulnak. Rácz Ildikó Mária megállapítása szerint a *Jelagin zászlós ügye* című elbeszélés esetében érdekes képet kapunk a főhősökről, amennyiben pszichológiai síkon (bipoláris zavar) elemezzük őket,² ám nem elegendő csak ezt figyelembe venni. A monográfia e része Bunyin prózája kései gyöngyszemeinek elemzésével zárul, amelyek közé tartozik a *Sötét faszor* című novellafüzér. Valamennyi történetben a szerelem „sötét” (220) oldala mutatkozik meg. A novellaelemzések mellett felkeltheti az olvasó figyelmét az, hogy mit jelent a szerelem az idősödő Bunyin számára. Ezt Galina Kuznyecova írásán keresztül ismerhetjük meg. *A sötét faszor* bizonyos novelláiban (pl. *Késői órán*) jelentőséggel bír az emigráció mint létélmény és az emlékek. Az utolsó fejezet pedig a vizsgált novellafüzér rendhagyó elbeszélésére, *A nagybőjt kezdetére* hívja fel a figyelmet, amelynek érdekessége abban áll, hogy „szerkezeti felépítése a klasszikus mintától eltér” (238).

A könyv utolsó része (*Számvetés és összegzés: Arszenyev élete*) a szóban forgó regénnyel foglalkozik. Felmerül a kérdés, mennyire nevezhető önéletrajzi ihletűnek a mű. Rácz Ildikó Mária ezt a kérdést a szakirodalom eredményeinek beépítésével válaszolja meg. Szerinte *Az Arszenyev élete* az „[...] alkotói út összegzése [...]” (270), ugyanis itt ér össze a Bunyin poétikájában előforduló valamennyi lényeges téma. Jelentős elemmé válik a személyiség kialakulásának motívuma, en-

² A pszichológiai szakkifejezések megértését megkönnyíti a jelen könyv lábjegyzeteiben található részletes magyarázat.

nek alapján a mű nevezhető „[...] egyfajta modern pszichológiai regénynek [...]” (276) is: „[...] a főhős földi tapasztalatszerzésének különböző állomásait [...]” (uo.) ismerjük meg. Kibontásra kerül a gyermekkor jelentősége, s mindezt érdekessé teszi az, hogy a monográfia szerzője tudományos tényekkel is megindokolja ezt. *A földi lét antinómiái* című fejezet rávilágít arra, milyen nehézségekkel kell szembenéznie Arszenyevnek. Kiderül az is, miképpen viszonyul a főhős az alkotás és a szerelem kettősségéhez (lásd a művésszé válást és a szeretett lány elvesztését), továbbá az élet és a halál közötti átmenet annak enigmatikus és misztikus szépsége miatt emelkedik ki. Az utolsó fejezet azzal zárul, hogy Ráczi Ildikó Mária rámutat a tükör-motívum regényben betöltött szerepére egyéb szépirodalmi műveket is bevonva a vizsgálódásba.

A könyvben való tájékozódást az is megkönnyíti, hogy egyrészt az utolsó fejezetet követően a használt hivatkozások rendszeréről találunk egy egyoldalas összefoglalót, másrészt hozzájárul még ehhez Bunyin műveinek mutatója és a névmutató. Az író életrajzának eseményeiben való tájékozódást segíti a *Függetlenség* pontokba szedett áttekintése. Az érdeklődő olvasó képet kaphat Bunyin műveinek magyarországi kiadásairól (műfordítások és az íróról megjelent tanulmányok). A monográfiát tematikus bibliográfia zárja. A kötet nagyon jól használható szakirodalmi forrásként, ajánlható mind BA-, MA- és PhD-képzéseken.

Számunk szerzői

BÓNA Éva (1991), az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója. Kutatási területe a thanatopoétika, Fjodor Dosztojevszkij munkássága és a 20. század orosz lírája (Szergej Jeszenyin, Marina Cvetajeva, Anna Ahmatova, Vlagyimir Vicsockij művészete). Magyar és orosz nyelvű tanulmányai mellett mitológiai szempontú orosz nyelvű monográfiát publikált Dosztojevszkij egyik elbeszéléséről. Az irodalomtudományon kívül műfordítással is foglalkozik. Eddig Cvetajeva- és Vicsockij-versfordításai jelentek meg.
bonaeva1491@gmail.com

Kovács Árpád (1944) az MTA doktora, korábban az ELTE, a KGRE, a PTE, a PE intézményeiben oktatott egyetemi tanári, illetve professor emeritusi minőségben. Könyveiben, tanulmányaiban az orosz- és világirodalom, valamint az irodalomelmélet körébe tartozó témákat dolgoz fel. Legutóbbi könyvei: *Prózanyelv és elbeszélés, Az irodalmi esemény*.
e-mail: kov2525@gmail.com.

KROÓ Katalin (1961) az ELTE BTK Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszékén egyetemi tanár, az MTA doktora. Fő kutatási területei: 19. századi orosz próza, irodalomelmélet, irodalomszemiotika. Hat monográfiája közül kettő – Dosztojevszkij (2005) és Turgenyev (2008) regénypoétikájáról – Szentpéterváron jelent meg. Legutóbbi könyve (2020) Lermontov írásmódját vizsgálva kutatja az irodalomszemiotika diszciplináris meghatározhatóságát.
e-mail: krookatalin@freemail.hu

LOVIZER Lilla (1983) latin–történelem–magyar szakos középiskolai tanár. Korábbi kutatási területe: magyarországi humanizmus (Vitéz János kancelláriai tevékenysége, a Plautus-komédiák irodalmi hatása a középkori iskoladrámákra). A közölt tanulmány egy jelenleg is folyó kutatás része, mely a korai német romantika kulturális kánonját, illetve E. T. A. Hoffmann ironikus szövegalkotó eljárásait vizsgálja.
e-mail: lilla.lovizer1@gmail.com